פדיון הבן בזמן הזה

א.

ביחס למצוות הביכורים כתב הרמב"ם[1]:

ומבואר שמצווה זו אינה נוהגת אלא בפני הבית.

חזר הרמב"ם על כך וכתב בהלכותיו[2]:

ואינם נוהגים אלא בפני הבית.

בניגוד לכך כתב הרמב"ם במצוות קידוש בכורות[3]:

ואין חילוק בין שהיה בית המקדש בנוי בין שהיה בית המקדש חרב כמו שהיא עתה בזמננו

חזר הרמב"ם על כך בהלכותיו וכתב[4]:

מצווה זו נוהגת בכל מקום ובכל זמן.

בפשטות הביאור החילוק הוא כפי שביארו נושאי הכלים של הרמב"ם שקידוש ופדיון בכור זהו דין באדם וממילא אין דין זה תלוי בארץ ובמקדש. זאת בניגוד למצוות הביכורים שהיא מצווה התלויה בקרקע ועל כן תלויה היא במיקום הגידול של הביכורים.

כל זאת לפי הכלל הנקוט בידינו[5]:

כל מצווה שהיא חובת הגוף נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ חובת קרקע אינה נוהגת אלא בארץ.

אמנם נתייחדה מצוות הביכורים שתלויה היא דווקא במקדש וכל זאת כדרשת הרמב"ם[6] את המצווה מתוך הפסוק:

מצוות עשה להביא ביכורים למקדש ואינם נוהגים אלא בפני הבית ובארץ ישראל בלבד שנאמר 'ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוהיך'.

---

[1] סהמ"צ מ"ע קכ"ה.

[2] הל' ביכורים פ"ב ה"א.

[3] מ"ע ע"ט.

[4] הל' ביכורים פי"א הל' ו'.

[5] קידושין לז ע"א.

[6] הל' ביכורים פ"ב ה"א.

הרמב"ם שהדגיש כי מצוות קדושת בבכורות נוהגת אף בחו"ל ואף שלא בזמן הבית מראה כי לא פשוט דין זה. מצוות ההפרשה של הבכורות בפשטות הנה למקדש וע"כ נדרש לה פדיון אצל בכור האדם. אם כן מתעוררת השאלה מדוע מצוות הפדיון לא תלויה במקדש כביכורים?

ב.

שנינו במשנה[7]:

> ויש בביכורים מה שאין כן בתרומה ובמעשר שהביכורים נקנים במחובר לקרקע ועושה אדם כל שדהו ביכורים.

התרומה קדושתה חלה רק מרגע שקרא לה אדם בשם תרומה, וכל זאת רק לאחר שנתחייבה בתרומות ובמעשרות דהיינו משעת מירוח הכרי. שונה הדבר בביכורים שבהם הקדושה חלה לפני שפעל האדם בהם. אף הצורך לברור תרומה מתוך שאר הכרי מראה שיש בתרומה דין בפועלת האדם כיוצר קדושה בתרומה מה שאין כן בביכורים שמצד עצמם ראוים להיות קדושים ועל כן יכול אדם לעשות את כל שדהו ביכורים.

קדושת הביכורים קדושה עצמאית היא בפירות שלא נובעת מהחלת קדושה בהם ע"י האדם ועל כן כבר בחיבורם בארץ חל עליהם דין ביכורים כדברי המשנה[8]:

> יש בביכורים מה שאין כן בתרומה ומעשר שהביכורים נקנין במחובר לקרקע

וכביאור הירושלמי[9]:

> דכתיב 'בכורי כל אשר בארצם'.

לאור זאת מובן כי המצווה איננה להקדיש ביכורים אלא לקחת את הביכורים הקדושים ממילא[10] והביאם לבית המקדש.

---

[7] ביכורים פ"ב מ"ד.

[8] ביכורים פ"ב מ"ד.

[9] ביכורים פ"ב ה"ג.

[10] הקפת הפרי בגמי בעודו על העץ (ביכורים פ"ג מ"א) הינה הכשר למצווה וסימון של אילו פירות בדעת בעה"ב להביא לכשיבשילו הפירות למקדש אך איננה המצווה עצמה אלא רק התחלתה. בולט במיוחד הדבר בדעת רבי שמעון (שם) המחייב קריאת שם דווקא בתלוש ומבואר שם בירושלמי (פ"ג ה"א) כי לשיטת ר"ש הקדושה כלל אינה חלה עד שלב זה. לדעת ת"ק קריאת השם חלה במחובר ומסתיימת המצווה בהבאה למקדש. כך תובן ההגדרה המעשית של המצווה כפי שהגדירה הרמב"ם בראש הלכות ביכורים "להפריש ביכורים ולהעלותן

כך משמע מלשון הרמב"ם שהבדיל בין מצוות הביכורים לבין תרומה במניין הקצר.

במצוות הביכורים כתב הרמב"ם[11]::

להביא ביכורים לבית הבחירה.

לעומת זאת במצוות התרומה כתב הרמב"ם[12]:

להפריש תרומה גדולה לכהן.

הביכורים קדושת המקדש חלה עליהם ועל כן כל שנצטווה האדם הוא להביאם למקומם לבית הבחירה. על כן בזמן שאין בית המקדש קיים לא רק שאין צורך להביאם למקדש אלא שלא חלה כלל הקדושה על הפירות.

במצוות הביכורים יש להביא את הביכורים למקדש ולאחר ההבאה למקדש זוכים בו הכהנים כעובדי המקדש.

במצוות בביכורים ישנן שתי בחינות:

א. חלות קדושת המקדש על הפירות כחפצא.

ב. מצווה על האדם להביא את הביכורים למקדש.

לאור החלוקה לבחינות השונות מובן כיצד ישנם מקרים שאע"פ שהגברא לא יכול האדם לקיים את המצווה כגון שליח שאינו בגדר "אשר נתתי לי ה' " שנאמר במקרא בביכורים אע"פ כן חלה הבחינה של קדושת המקדש על הפירות ועל כן יכול השליח להביאם למקדש ואת בחינת הגברא קריאת מקרא הביכורים לא יקיים[13].

כך מובן גם הדין המובא ברמב"ם[14]:

ומשיניחם המביאם בעזרה הותרו לכהן ואף על פי שעדיין לא התוודה עליהם שאין הקריאה מעכבת אכילתם.

למקדש". כיון שהמצווה מתחילה אמנם בהפרשה אך גדר המצווה היא ההבאה למקדש וממילא רואים אנו את ההפרשה כתחילת ההבאה הגדיר הרמב"ם במנין הקצר רק את ההבאה למקדש כמצוות הביכורים כיון שזהו הגדר העקרוני של המצווה.

[11] מ"ע קכ"ה.

[12] מ"ע קכ"ו.

[13] כפסיקת המשנה ביכורים פ"א מ"ה.

[14] הל' ביכורים פ"ג ה"ד.

משעה שנסתיימה בחינת קדושת המקדש זכו בביכורים הכהנים הבאים כחלק ממערכת המקדש, אף על פי שבגברא עדיין לא התקיימה המצווה במילואה, שכן קדושת הפירות אינה תלויה במצוות האדם אלא בקדושת המקדש.

באופן זה נראה שראה גם כן את דין הביכורים הרשב"א[15] המובא בתוספות במסכת בבא בתרא[16].

דעת הרשב"א היא שאין מצוות הביכורים חלק מהמצוות התלויות בארץ ועל כן היה צורך בלימוד מיוחד בגמרא שם:

'אשר תביא מארצך' - ההוא למעוטי חוצה לארץ.

והנה לכאורה לא מובן החילוק:

מהי המשמעות של המצווה הקיימת רק בארץ ישראל ואיננה מוגדרת כמצווה התלויה בארץ?

בתוספות שם הוכיחו שמצווה זו היא מצוות גוף ולא מצווה התלויה בקרקע וזו לשונם:

אבל ביכורים ודאי חובת הגוף נינהו כע"ז דילפינן דינייהו בקידושין, שאין החיוב תלוי בפירות אלא באדם ואפילו בעודן בחולן מתחייב.

הרי שגדר המצווה לא תלוי בחלק של קידוש הפירות שזהו פן האדמה ואין זו מצווה התלויה בארץ, אלא שהפירות קדושים מצד עצמם ומצוות האדם היא רק ההבאה למקדש וא"כ זו מצוות הגוף. על כן נצטרכה הגמרא ללמוד שקדושת הפירות חלה רק בא"י ורק אותם יש להביא למקדש. הרי שאף לדעת הרשב"א בתוספות הגדרת המצווה אינה מצויה בהפרשה אלא בהבאה למקדש כפי שביארנו ברמב"ם.

ג.

שונה מן הביכורים הוא דין קידוש הבכורות.

ציוותנו התורה[17]:

קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי הוא.

---

[15] הרב שמשון בן אברהם משאנץ.

[16] פא ע"א ד"ה "ההוא".

[17] שמות י"ג, ב'.

הקדושה נדרשת גם לפעולת האדם מעבר לקדושה הטבעית של הבכור. מצווה זו איננה מתחילה מקדושת המקדש הדורשת להביא את אשר לו כבביכורים, אלא שהאדם מצווה להקדיש למקדש.

כיון שכך, מצוות הביכורים איננה חלה בזמן החורבן שכן המקדש שיוצר את המצווה לא מתחיל את פעולתו. לעומת זאת בקידוש הבכורות המצווה לא מתחילה מהמקדש אלא מאבי הבן המצווה להקדיש את בנו. על כן מצוות קידוש הבכורות חלה היא אף בזמן החורבן בניגוד למצוות הביכורים. כך מובן מה ראה הרמב"ם להדגיש כי קדושת הבכורות חלה היא אף שלא בזמן הבית, שכן לא פשוט הוא הדבר כפי שביארנו ולא היינו יודעים דין זה רק לפי החילוק הרגיל שבין מצוות הגוף למצווה התלויה באדמה.

מצוות הביכורים באה היא לאחר שהקדושה כבר קיימת ומתייחסים אנו אל הקדושה. לכך דומות מצוות פדיון בכור האדם ופדיון בכור הבהמה בניגוד לקידוש בכור האדם. בחילוק זה מובן על מה ראה הרמב"ם להכניס לתוך דיני הביכורים בי"ד החזקה רק את דיני פדיון בכור האדם[18] ואת דיני פדיון בכור הבהמה[19] ואילו את דיני הקדשתם לא כתב הרמב"ם בהלכות אלו אלא בהלכות בכורות[20].

אמנם חילוק זה לכאורה מופרך הוא מהלכות שקלים. לפי ביאורנו כאשר האדם מצווה להקדיש למקדש ומתחילה המצווה מן האדם אזי מצווה זו היא תמידית, ורק מצווה שמתייחסת לקדושת המקדש שכבר חלה טרם פעולת האדם תלויה בזמן המקדש.

לאור הבנה זו מצוות תרומת מחצית השקל שחלה היא על האדם להקדיש מרכושו (ואין במצוות השקלים מצווה להביא כסף שקדוש בקדושת עצמו למקדש) הייתה אמורה לחול אף בזמן החורבן.

אף על פי כן המשנה השוותה את דין השקלים לביכורים ואמרה[21]:

> השקלים והביכורים אין נוהגים אלא בפני הבית.

כמשנה זו פסק הרמב"ם[22], ואם כן לכאורה החילוק שהצענו אינו נכון.

---

[18] הל' ביכורים פי"א.

[19] פי"ב.

[20] פ"א.

[21] שקלים פ"ח מ"ח ועיין בירושלמי שם (פ"ח ה"ד) שאף לגבי ההקדשה אם אמר על מטבעות "הרי אלו שקלים" לא חלה ההקדשה.

[22] הל' שקלים פ"א ה"ח.

ד.

נראה שאת החילוק שחילקנו בין הביכורים לבין קדושת הבכור ניתן לבסס וליישב את השאלה מדיני השקלים לאור החקירה הבאה.

ראינו כי הכהן הינו חלק ממערכת המקדש. הגדרה זו ניתן להבינה בשני אופנים:

א. ישנה אפשרות לומר שלמקדש ישנה זכייה בהקדשות וכדומה והכהן כחפצא של המקדש אוכל את הקרבנות הנאכלים וזוכה במתנות הכהונה. באופן זה אומרים אנו שהמקדש זכה בהם אלא שהכהן בא הוא כחלק מכלי המקדש והרי אכילת כהן הרי היא כאכילת מזבח.

ב. כן ישנה אפשרות לומר שלאחר שנתקדשו הכהנים כעובדי ה' במקדש אזי חלה על הכהן כגברא קדושה המתירה לו לעבוד במקדש, אך קדושה זו איננה תלויה דווקא בזמן שהמקדש קיים, ולא במיקום של ירושלים ומקום המקדש אלא שתלויה היא בכהן עצמו.

נראה כי שתי אפשרויות ההבנה שהצבנו בחקירה נכונות הם.

האפשרות הראשונה מצויה בדברי משה רבנו לאלעזר ואיתמר בני אהרן[23]:

> מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקודש כי קודש קודשים הוא ואותה נתן לכם לשאת את עוון העדה לכפר עליהם לפני ה'.

על פסוק זה דרשו רבותינו[24]:

> ואכלו אותם אשר כופר בהם מלמד שהכהנים אוכלים ובעלים מתכפרים.

מכאן משמע שהכהן אוכל הוא כחפצא של המזבח, ואכילתו הרי היא כשרפת הקרבן על גבי המערכה.

האפשרות השניה מצויה בדברי התורה בפרשת אמור[25]:

> אשה זונה וחללה לא ייקחו ואשה גרושה מאישה לא ייקחו כי קדוש הוא לאלוהיו. וקידשתו כי את לחם אלוהיך הוא מקריב.

פסוקים אלו מראים שגם הבחינה השניה נכונה היא, דהיינו שקדושת הכהן עצמית היא. היכולת להקריב "כי את לחם אלוהיך הוא מקריב" הנה סימן לקדושה עצמית שחלה בו (אף ללא העבודה במקדש) ויוצרת היא את האיסור לכהן לישא נשים מסוימות.

---

[23] ויקרא י', י"ז.

[24] יומא סה ע"ב.

[25] ויקרא כ"א, ז' - ח'.

לאור ההבננה כי יש מקום לשתי אפשרויות ההבנה שהצבנו ניתן לבאר את החילוק שהצענו בין קדושת הבכור למצוות הביכורים.

כאשר אופן המצווה הוא נתינה למקדש, אזי דין הכהן הוא כחפצא במקדש. ע"כ בהקרבת הקרבן ברור שהקרבן ניתן למקדש והכהן בא לקיים את עבודתו בו כחפצא של המקדש "כהנים אוכלים ובעלים מתכפרים" ועל כן הדבר תלוי בקיום המקדש.

בצורה זו גם כן חלה מצוות הביכורים:

קדושת הביכורים נובעת מקדושת המקדש כפי שביארנו. המצווה היא לתת את הביכורים למקדש כדברי הכתוב[26]:

ראשית ביכורי אדמתך תביא בית ה' אלוהיך.

אכילת הכהן את הביכורים נובעת מהיותו חפצא של המקדש המקבל את הביכורים.

בניגוד לביכורים, בדין קדושת בכור אין ההקדשה של הבכור מביאה את הבכור למקדש כקרבן, אלא שהקרבת בכור הבהמה הטהורה הינה כבר דין בהתנהגות בבכור הבהמה הטהורה. ההקדשה בבכור הינה פעולה עצמית ועל כן חלה היא אף על בכור האדם ופטר החמור שאינם ראויים להקרבה. בדין קדושת הבכור מגיע הכהן לפדות את הבכור לא כחפצא של המקדש אלא כקדוש בגברא הראוי לפדות את קדושת הבכור, וממילא מתברר כי פה הכהן מגיע עם קדושתו כגברא בפני עצמו.

לאור ההבנה שהכהן זכה בפדיון הבכור מצד קדושת המקדש שחלה בו כגברא ולא כחפצא של המקדש, מובן ג"כ חילוק הדינים בין הנעשה בביכורים לבין הנעשה בבפדיון הבכורות לאחר שנתנו לכהן.

הביכורים קדושים הם ואסורים לזרים כלשון המשנה[27]:

התרומה[28] והביכורים חייבים עליהם מיתה וחומש ואסורים לזרים

לעומתם פדיון הבן שניתן לכהן כגברא ולא כחלק מהמקדש נשאר חולין ולא חלה עליו קדושת הבכור שכן ניתן הוא לכהן כגברא ולא כחלק מהמקדש אלא הרי הוא [29]"חולין ביד הכהן" שכן הכהן זכה בפדיון כגברא.

---

[26] שמות כ"ג, י"ט.

[27] ביכורים פ"ב מ"א.

[28] לגבי קדושת התרומה ראה בפרקנו על אכילת תרומה.

[29] כלשון רש"י שמות י"ג, י"ג.

במצוות נתינת מחצית השקל אין הכסף מוחל כחפצא בקדושה למקדש ואם כן היה זוכה בהם הכהן, אלא שהכסף ניתן להיות לצורך צרכי המקדש עצמו.

כך למדנו במשנה[30]:

> התרומה (= תרומת מחצית השקל) מה היו עושים בה? לוקחים בה תמידין ומוספין ונסכיהם, העומר ושתי הלחם ולחם הפנים וכל קרבנות הציבור.

על כן, במצווה זו אף על פי שההקדשה היא על ידי האדם אך ההקדשה היא לצורכי המקדש. ממילא בזמן שאין המקדש קיים, אין את המקור המחייב לתרומת הלשכה - דהיינו צרכי המקדש. על כן מצווה זו לא חלה בזמן שאין המקדש קיים .

הבנה זו של מצוות השקלים לפי החקירה שחקרנו נראה שתבאר את מחלוקת התנאים ביחס לחובת הכהן לתרום את מחצית השקל.

שנינו במשנה[31]:

> אמר רבי יהודה העיד בן כוברי ביבנה שכל כהן שהוא שוקל אינו חוטא. אמר לו רבן יוחנן בן זכאי לא כי אלא כל כהן שאינו שוקל חוטא אלא שהכהנים דורשים את המקרא הזה לעצמן 'וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל' והעומר ושתי הלחם ולחם הפנים שלנו היאך הן נאכלין.

לפי הירושלמי[32] טעותם של הכהנים הייתה שלא הבינו שהשקלים ניתנים למקדש ללא הפן הפרטי של כל אדם ששקל שקליו, ואין נתינת השקלים דומה לכהן שמביא מנחה ומחיל קדושה מעצמו על מנחתו.

בן כוברי סבר שכיון שכך הכהן כחלק מהמקדש יכול לתת את השקלים ואינו חוטא אם ייתן. אמנם אינו חייב ליתן כיון שהמצווה מתחילה לשיטתו מהקדשת האדם באופן פרטי ואם כך המקדש זוכה רק על ידי הגברא. על כן לשיטתו הכהן (בגלל הפן הפרטי שגם קיים בשקלים) אינו חייב בנתינת שקלים.

אמנם לשיטת רבן יוחנן בן זכאי הכסף בא למקדש ישירות והכהנים עובדים בקרבנות שנקנו משקלים ללא הפן האישי כלל. אם כן, אין כלל דין בגברא של הכהן במצוות שקלים אלא הרי הם מטפלים בכסף רק כחפצא של המקדש, לפיכך מובן שלשיטתו (שנפסקה

---

[30] שקלים פ"ד מ"א.

[31] שקלים פ"א מ"ד.

[32] שקלים פ"א ה"ג.

להלכה[33]) חייב הכהן בתרומת מחצית השקל, ואין אנו אומרים שכגברא זכה כבר מצד היותו חלק מהמקדש.

[33] ראה רמב"ם הל' שקלים פ"א ה"ז.